

Палій Олександр
Головко Володимир
Черевко Оксана
Янішевський Сергій

РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ 2013-2014 рр. ТА АГРЕСІЯ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Навчально-методичний посібник

*За загальною редакцією
Павла Полянського*

УДК 323.272+327.5«2013/2014»(075.8)

ББК 66(4Укр)Я7

Р32

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(лист МОН України № 1/11–5018 від 07.04.2015 р.)

Авторський колектив:

Палій Олександр, кандидат історичних наук
Головко Володимир, кандидат історичних наук
Черевко Оксана, кандидат історичних наук
Янішевський Сергій, кандидат історичних наук

За загальною редакцією кандидата історичних наук
Павла Полянського

Палій О.

Р32 Революція Гідності 2013–2014 рр. та агресія Росії проти України :
навч.-метод. посіб. / Палій О., Головко В., Черевко О., Янішевський С. ;
за заг. ред. П. Полянського. — К. : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка,
2015. — 36 с.

ISBN 978–617–658–008–9.

УДК 323.272+327.5«2013/2014»(075.8)

ББК 66(4Укр)Я7

ISBN 978–617–658–008–9 © Київський університет імені Бориса Грінченка, 2015

РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ 2013–2014 рр. ТА АГРЕСІЯ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Революція Гідності 2013–2014 рр. та війна українського народу проти російської агресії стали у XXI столітті центральними подіями новітньої історії не лише України, а і Європи та світу.

Революція Гідності сприяла відродженню цінностей свободи, гідності, переосмисленню багатьма людьми свого призначення, а російська агресія проти України змусила вільний світ усвідомити мету російського режиму та почати готуватися до опору.

Що ці події означають для самої України?

1. Природа режиму В. Януковича

Після перемоги у президентських виборах 2010 р. В. Янукович створив уряд завдяки депутатам-перебіжчикам, хоча за Конституцією України найвищий орган державної влади мав формуватися виключно з партій, які здобули підтримку на виборах. Восени 2010 р. Конституційний Суд незаконно передав Януковичу значно ширші повноваження, ніж ті, з якими він був обраний: право звільняти весь уряд, формувати керівний склад всіх міністерств і відомств, Генеральної прокуратури тощо.

У своїй гонитві за приватним зиском влада відірвалася від потреб суспільства. Режим узяв під контроль бізнес та телеканали країни. Один із синів Януковича швидко прибрав до рук значну частку економіки України. На чільних посадах у владі переважали вихідці з однієї області. Ті, хто не були пов'язані з найближчим оточенням Януковича, не мали шансів домогтися успіху. Беззаконня становило загрозу фактично кожному громадянину. Для людей, далеких від влади та великих грошей, майже не було можливостей добитися правосуддя. Правоохоронні органи зрослися з криміналом, їхньою ключовою метою став захист інтересів можливо-владців.

Зростання злочинності (дані Міністерства внутрішніх справ і Генеральної прокуратури України)

Рік	Зростання злочинності
2010	+15,2 %
2011	+3 %
2012	+23 % *
2013	+1,3 % *

* статистика за ці роки наведена з тяжких і особливо тяжких злочинів, у зв'язку зі зміною правил реєстрації правопорушень.

Корупція, крадіжки державного та громадського майна стали способом існування влади. За світовим індексом сприйняття корупції “Transparency International”, Україна в 2013 р. опинилася на 144-му місці у світі серед 178 держав після Нігерії та Папуа Нової Гвінеї. Майже 19 % громадян України визнали, що давали хабарі, а понад 77 % — що давати їх «необхідно».

«Саме за Януковича небувалих висот досягли кумівство, хабарництво, аморальність і жорстокість, яка легко переходить в насильство проти будь-яких інакомислячих».

*Журналіст Жак Шустер, видання “Die Welt”
(Німеччина), 31 січня 2014 р.*

За оцінками експертів, кримінальна «сім'я» Януковича тільки в енергетичній сфері та державних закупівлях щороку незаконно привласнювала щонайменше 10 млрд доларів.

Економіка швидко виснажувалася. Якщо у рік приходу Януковича до влади вона за інерцією ще зростала, то у 2012 р. зростання зупинилося, а з 2013 р. почалося її падіння. На час обрання Януковича державний зовнішній борг становив 24,3 млрд доларів, а в березні 2014 р. — уже 36,9 млрд доларів.

На мітингу 1 грудня 2013 р.
(фото О. Палія)

Великою загрозою для України стала ідея втягнути країну до Митного та Євразійського союзів, створених Росією. Керівництво Російської Федерації прагнуло відновити імперію і потребувало для цього ресурсів України — матеріальних і трудових, а тому підтримувало перебування залежних від Москви політиків при владі в Україні. Це виснажувало життєві сили нашої країни, здешевлювало українські підприємства, уможливлювало спільне розкрадання українських активів. Росія прагнула позбавити Україну перспектив нормального розвитку за зразком європейських держав, адже деградовану країну значно легше підкорити.

2. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом

Завдяки відносинам з Європейським Союзом Янукович сподівався отримати визнання на Заході та більшу підтримку виборців в Україні, які прагнули європейських стандартів життя і захисту людських прав. Вираженням цієї політики стала Угода про асоціацію між Україною та ЄС (далі — Угода), що передбачала співпрацю у проведенні реформ, в енергетиці, захисті прав людини, встановленні безвізового режиму з ЄС тощо. Асоціація з ЄС була інструментом оновлення країни та давала надію на розвиток.

Складовою Угоди є частина про створення зони вільної торгівлі, за якою було передбачено, що 97 % найменувань всіх українських товарів мали експортуватися до ЄС без мит. Зменшення митних зборів для українських товарів на ринку ЄС мало відбутися вже в перший рік дії Угоди. Натомість мита для європейських товарів в Україні мали знижуватися поступово — упродовж 4 років. Відтак Україна отримувала можливість наростити продажі своїх товарів до ЄС, при цьому продовжуючи стягувати мита до своєї скарбниці з європейських товарів. Ринок ЄС, який

На початку Євромайдану
(фото Reuters)

відкривався для українських виробників, є найбільшим у світі (він охоплює 18 % світової економіки і є удесятеро більшим за російський).

За кілька днів до саміту «Східного партнерства» ЄС у м. Вільнюс, де мала бути підписана Угода про асоціацію між Україною та ЄС, уряд ухвалив рішення відмовитися від її підписання. Це відбулося після раптового візиту Януковича до Москви. Хоча упродовж кількох років сам Янукович і його урядовці в один голос доводили вигідність асоціації з ЄС для України. Рішення спричинило розчарування і обурення у суспільстві. Всі попередні уряди заявляли про європейську інтеграцію України. Чимало українців згоджувалися терпіти корумповану і недолугу владу в обмін на сподівання, хай і поступової, еволюції в майбутньому. Тепер ця надія зникала.

Окрім того, відмова від Угоди сприймалася багатьма як загроза існуванню України як незалежної держави. Стала очевидною цілковита залежність глави держави від Росії.

3. Революція Гідності

Першопричинами Революції Гідності були: узалежнення України від Росії, бажання ліквідувати корупційну систему та відкрити можливості для розвитку країни.

21 листопада 2013 р. декілька журналістів вийшли на майдан Незалежності у Києві та поширили в соціальних мережах заклик до всіх небайдужих приєднатися. Того дня тут зібралося півтори тисячі осіб — переважно журналісти та молодь. Першими до Євромайдану долучилися студенти. Спочатку протестувальники вимагали лише підписання Угоди з ЄС, тому акцію було названо «Євромайданом». Згодом протест підтримала опозиція. Перший мітинг на Європейській площі у центрі столиці виявився найбільш масовим за останні кілька років — понад 100 тисяч учасників.

Хоча Євромайдан не було заборонено судом, за кілька днів уночі загонами міліції «Беркут» напали на студентів, що ночували на майдані Незалежності. Молодих людей били кийками, переслідували на вулицях. Було поранено майже сто осіб. Частина євромайданівців знайшли притулок у Михайлівському монастирі.

Країна була шокована небаченою в Україні брутальністю побиття й тим, що жертвами стала переважно молодь. Вже за день у мітингу протесту в Києві взяли участь від кількох сот тисяч до півтора мільйона осіб. Люди вимагали відставки силових міністрів і розслідування побиття студентів.

Дівчинка протестує проти побиття студентів, 1 грудня 2013 р.
(фото Дмитра Хилюка, GORDONUA)

Влада мала перевагу завдяки силовим структурам і була зацікавлена, аби перевести протест у насильницьку форму, щоб зменшити його масовість, залякати людей та виправдати репресії. Увечері кількадесят осіб імітували напад на охорону Адміністрації Президента, а згодом розчинилися у натовпі та серед самих правоохоронців. У відповідь спеціальні силові підрозділи жорстоко побили та заарештували багатьох непричетних мітингувальників.

Попри це майдан Незалежності став центром мирного опору. Безпосередньо у наметах мешкали люди, що з'їжджалися зі всієї країни. Вони вимагали покарання винних у побиттях та відновлення європейського шляху України. Після того, як стало зрозуміло, що за нападами на мирних громадян стоїть Янукович та його міністри, з'явилася вимога відставки уряду та президента. Майже всі найбільш відомі та авторитетні в країні митці, вчені, громадські діячі зі сцени Майдану підтримали прагнення громадян. Режим виявився ізольованим від власного суспільства.

У центрі столиці утворилася подоба знаменитої Запорозької Січі. На Майдані було заборонено спиртні напої, а їжу та лікування безкоштовно всім надавали волонтери. Мільйони людей по всій країні жертвували

Міст над барикадою на вул. Інститутській, зима 2014 р.
(фото О. Палія)

гроші та необхідні речі для мітингарів. Упродовж місяців протестувальники не вчинили на Майдані жодних правопорушень, попри те, що через нього за цей час пройшло кілька мільйонів людей.

«Майдан — це така реальна народна містерія. Нічого схожого ніколи не було у Москві — я в житті нічого такого не бачив. Цього нема не лише в Росії, цього нема взагалі, я думаю, ніде у світі. Тобто я не знаю, як це все відбувається, скажімо, у Таїланді, або як це було в Єгипті. Думаю, там це було по-іншому. Там якось все це було шумно, агресивно. А тут просто такий могутній монолітний народ».

*Артемій Троїцький, музичний критик (Росія),
17 грудня 2013 р.*

Повалення пам'ятника Леніну в Харкові, вересень 2014 р.
(foto @euromaidan)

Починаючи з 8 грудня, країною поширився «ленінопад» — повалення пам'ятників Леніну, що сприймалося як прощання з диктатурою та імперією.

Практично одразу влада перейшла до індивідуального терору як у столиці, так і в регіонах. Активістів били, заарештовували, звільняли з роботи.

У нападах на протестувальників брали участь «тітушки» — наймані бандити, названі так за прізвиськом одного з нападників на журналістів.

Свої Майдани утворилися в усіх областях України. Проте вихід на протести в регіонах часто потребував ще більшого героїзму, ніж у столиці.

Проти влади організувався Автомайдан — колони активістів-протестувальників на власних автомобілях пікетували приміщення судів та прокуратур, навідувалися до резиденції Януковича у Межигір'ї, пікетували маєтки прибічників режиму, відвозили поранених та доставляли допомогу на Майдан.

Натомість влада вирішила створити подобу Євромайдану — «Антимайдан», аби імітувати широку громадську підтримку уряду. Підтримки, яку мав режим Януковича у суспільстві, було замало для того, щоб його захищали безкоштовно. Влада звозила громадян на «Антимайдан» за гроші або під примусом. Міліція та організатори часто забороняли учасникам «Антимайдану» вільно виходити в місто.

Незастосування сили проти мирних зібрань? Порушені обіцянки В. Януковича
(фото РІА Новості)

Росія побачила в Євромайдані загрозу для режиму Януковича, здатну зривати плани Кремля з остаточного підкорення України. Крім того, російське керівництво боялося, що приклад українців у боротьбі за свободу і проти корупції виявиться привабливим для самих росіян. Кремль вирішив пов'язати виділення кредиту для режиму Януковича зі знищенням Майдану.

На зустрічі із західними дипломатами Янукович заявив, що влада не застосовуватиме силу проти мирних зібрань. Однак у ніч на 11 грудня 2013 р. силові підрозділи з трьох сторін почали штурм Євромайдану. Дзвони Михайлівського собору кликали киян на допомогу. Тієї ночі багато автомобілістів та таксистів безкоштовно підвозили мешканців столиці на Майдан. Лише вранці напад було відбито.

Після спроб штурму Майдан став перетворюватися на своєрідну фортецю, оточену барикадами.

Тим часом влада стягнула до Києва тисячі «тітушок», які з метою дестабілізації та виправдання репресій підпалювали автомобілі, знищували майно, жорстоко били перехожих. У січні 2014 р. у столиці втричі зросла кількість підпалів, пограбувань і викрадень автомобілів. Міліція практично не розслідувала ці злочини. У відповідь кияни почали створювати загони для патрулювання міста і захисту майна. Упійманих «тітушок» змушували привселюдно каятися у вчинених злочинах.

Як відомо, у багатьох країнах протестувальники нерідко громлять вітрини, грабують магазини, а влада перешкоджає цьому. У Києві тієї зими все було навпаки — влада сама організовувала напади на законослухняних громадян та їхнє майно.

Для оборони від нападів міліції та «тітушок» було створено Самооборону Майдану з числа добровольців. Її склад невдовзі збільшився до близько 40 сотень, чисельністю до 150 осіб у кожній. Кожна з них мала різні види діяльності — від господарчої до медичної. Одна із сотень складалася із ветеранів війни в Афганістані, до іншої належали лише жінки. Більшість сотень займалася власне захистом Майдану та охороною порядку.

«Над підготовкою “тітушок” влада працювала кілька останніх років. Для “тітушок” створили спеціальні тренувальні бази. Керують загонами офіцери міліції. У випадку виникнення критичної ситуації міліція їх прикриває. Спеціально добирають вірних режимові людей. Платить влада. На пенсії і зарплати грошей немає, а на бандитів завжди знайдуться».

Микола Каплій, генерал міліції, 7 лютого 2014 р.

Початок сутичок на вул. Грушевського, січень 2014 р.
(фото Reuters)

Самооборонці Майдану

Таким чином, завдяки Євромайдану в суспільстві зникав страх, режим же шукав засобів відновити його.

16 січня 2014 р. влада ухвалила так звані «диктаторські закони», названі ще «розстрільними». Каральні приписи цих законів були списані з російського законодавства, але зроблені ще суворішими.

Було запроваджено арешт за організацію мітингу; тюремне ув'язнення до 2 років за груповий протест, ув'язнення за носіння захисного шолома, за встановлення намету; арешт до 15 діб за благодійну допомогу протестувальникам. За блокування маєтків можновладців встановлювалося ув'язнення терміном до 6 років.

Виготовлення та розповсюдження екстремістських, на думку влади, матеріалів у ЗМІ чи Інтернеті мало каратися ув'язненням на строк до 3 років. Причому під «екстремістську» можна було підвести будь-яку громадсько-політичну чи правозахисну діяльність. Режим Януковича ухвалив рішення роздавати бойову зброю не лише працівникам міліції, суддям, прокурорам, але і їхнім родичам.

Оскільки у Верховній Раді не було достатньої кількості голосів за ці «диктаторські закони», то голосування депутатів сфальшували. І хоча

Під час сутичок, січень 2014 р.
(фото Іллі Варламова, zyalt.livejournal.com)

Конституція України забороняє звуження існуючих прав та свобод людини, Янукович все ж їх підписав, чим лише активізував хвилю протесту.

19 січня протестувальники рушили до Верховної Ради вимагати скасування законів. Проте вулиця М. Грушевського, що вела до парламенту, яка доти була вільною для проходу, виявилася заблокованою бійцями «Беркуту» та Внутрішніх військ. Силовики застосували до мітингарів травматичну зброю, світло-шумові й травматичні гранати, водомети тощо. Мітингарі відповіли «коктейлями Молотова»¹.

Із усього міста почали звозити шини до вулиці Грушевського, аби майданівці могли димом від підпалених шин захиститися від прицільних пострілів з боку «Беркуту». Подекуди мешканці столиці, та навіть діти, котили шини прямо вулицями. У результаті стрілянини пластиковими кулями по натовпу десятки людей втратили зір, сотні зазнали інших поранень.

¹ «Коктейлями Молотова» під час радянсько-фінської війни 1939–40 рр. фіни назвали пляшки із горючою сумішшю, якою підпалювали радянську бронетехніку. Слово поширилося після того, як радянський міністр іноземних справ Молотов сказав, що «уже завтра ми обідатимемо в Гельсінкі» — столиці Фінляндії.

Початок сутичок на вулиці Грушевського, 19 січня 2014 р.
(фото AFP)

Окрім того, влада почала обшуки автомобілів. Водії, у автівках яких міліція знаходила шини, потрапляли за ґрати.

Протистояння на вулиці Грушевського дійшло найбільшого напруження 22 січня. Того дня бойовими кулями було вбито двох осіб — українця вірменського походження Сергія Нігояна, етнічного білоруса Михайла Жизневського та смертельно поранено українця Романа Сеника. Злочин було здійснено у День Соборності, одразу після заяв міністрів Януковича про «законність» використання проти демонстрантів бойових набоїв.

Досі винятково мирному характеру українського протесту дивувався світ. Адже протягом двох місяців сотні тисяч демонстрантів не допустили жодного випадку насильства чи мародерства. Ухвалення «диктаторських законів» і особливо вбивства демонстрантів вивели конфлікт із мирного русла.

Чимало прикладів нелюдського поводження влади з майданівцями не могли зламати духу опору та залякати мітингарів. Так, у лісі під Києвом зі слідами тортур було знайдено тіло львів'янина Юрія Вербицького — активіста Майдану, якого викрали просто з лікарні, катували й залишили

помирати на морозі. Тоді ж бійці спеціального загону Внутрішніх військ на лютому морозі роздягли активіста Михайла Гаврилюка, який, проте, тримався гідно і мужньо. Після перемоги Революції М. Гаврилюк у суді заради примирення українців вибачив своїх кривдників.

На Майдані зміцнювалася багатоетнічна українська політична нація, заснована на патріотизмі, гідності й волі до справедливості. Традиційні поділи в суспільстві — етнічний, мовний тощо — втрачали сенс.

«Протягом останніх двох місяців систематично порушувались конституційні права мене як громадянина цієї країни. І люди, які вийшли чесно, відкрито сказати “ні” цьому свавіллю, цьому беззаконню і неправді, були названі врешті-решт екстремістами. Їх викрадають, їх катують якісь покидьки, якісь... у мене немає слів на те, щоб назвати і дати якусь оцінку тим людям, які виконують і дають накази катувати моїх знайомих, друзів, просто співвітчизників. Всі ви — перевертні в погонах, всі ви бандити з мандатами і ви брехуни, відверті пропагандисти. Ті, хто роблять з чорного біле на радіо і телебаченні, називаючи нас екстремістами. Знаєте, якщо ви десь почуєте мою музику, знайте, що людина, що її записала, вас зневажає. Я такий же екстреміст, як і вони.»

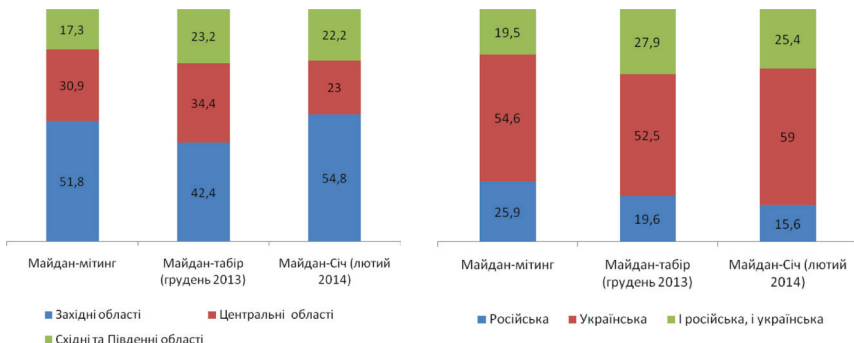
*Андрій Хливнюк,
лідер музичного гурту «Бумбокс»,
3 лютого 2014 р.*

Після «диктаторських законів», убивств та викрадень майданівців настрої мітингарів різко радикалізувалися. За таких обставин лідери парламентської опозиції, які вели переговори з Януковичем, домагалися мирного виходу із ситуації, що склалася. 29 січня уряд було відправлено у відставку.

Янукович намагався виграти час, сподіваючись, що Майдан «видихнеться» або принаймні ослабне у внутрішніх суперечках. Натомість вищі російські чиновники публічно закликали Януковича до негайного силового придушення протестів. До Києва прибули агенти російських спецслужб,

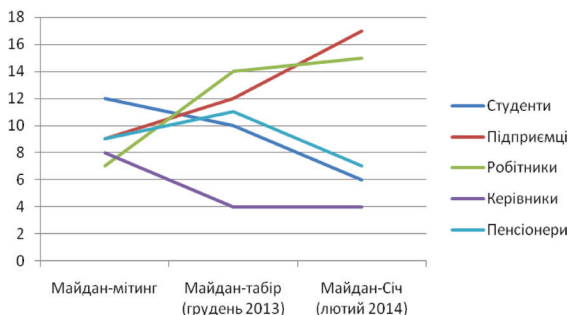
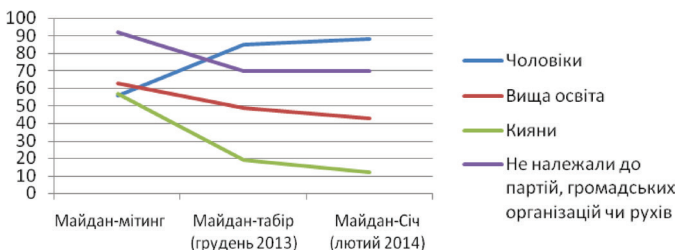
Регіональний склад прибулих мітингувальників на початку — наприкінці грудня 2013 р. та у лютому 2014 р. (%)

Опитування Фонду «Демократичні ініціативи», грудень 2013 р. — лютий 2014 р.

Якщо Ви приїхали, то звідки? (%)

Домашня мова спілкування майданівців (%)

Зміна складу Майдану, (%)

які координували плани знищення Майдану; з Росії літаками надходила вибухівка і боєприпаси. За спеціальним планом операції «Бумеранг» понад 22 тис. бійців спецпідрозділів мали знищити Майдан.

«Єдиним гарантом захисту української державності та української незалежності є чинний президент Янукович... Він повинен застосувати силу і здійснити рішучий розгін Майдану».

С. Глазьев, радник президента Росії, 6 лютого 2014 р.

18 лютого тисячі мітингувальників рушили до будівлі Верховної Ради з вимогою повернути Конституцію 2004 р. зі значно меншими повноваженнями президента та покарати винних у побиттях та вбивствах. Під час раптового нападу «Беркуту» й «тітушок» на демонстрантів на вулиці Інститутській та у Маріїнському парку було вбито й поранено десятки людей. Увечері спецпідрозділи почали штурм Майдану з використанням світло-шумових і газових гранат, вогнепальної зброї та бронетранспортерів. Правоохоронці зумисне підпалили Будинок профспілок, де розташовувався штаб Майдану, та наметове містечко. Майданівці відбивалися від спецпідрозділів камінням та «коктейлями Молотова» — пляшками із запалювальною сумішшю. Безперервний штурм Майдану тривав 17 годин. Іноді здавалося, що нападники ось-ось переможуть. Проте наступного ранку у вирішальний момент прибуло підкріплення зі Львова і Тернополя.

20 лютого зранку снайпери відкрили масовий вогонь і по майданівцях, і по деяких правоохоронцях. «Беркут» почав відступати, а влада оголосила про евакуацію Верховної Ради і Кабінету Міністрів. Ймовірно, метою цих дій було спровокувати розгром Верховної Ради протестувальниками, щоб дати привід для масштабного розстрілу Майдану та паралізувати парламент — єдиний вищий орган влади, що міг виступити (і, зрештою, виступив) проти диктатури Януковича. Одна з російських газет навіть встигла опублікувати матеріал про те, що демонстранти вже спалили Верховну Раду.

Але провокація не вдалася: попри біль від втрат загиблих, Майдан не пішов нищити Верховну Раду. Щоб відновити межі Майдану, які критично звузились під натиском силовиків, нечисленні групи майданівців рушили вул. Інститутською услід за відступаючим «Беркутом», де на них чекала засідка і кулі снайперів та автоматників.

Кадри розстрілів беззбройних людей, прикритих хіба що дерев'яними чи алюмінієвими щитами та пластиковими касками, облетіли увесь світ. Майданівці жертовно витягали з-під куль загиблих і поранених людей.

Михайлівський собор як душевний та тілесний порятунок під час Революції
(фото ТСН)

Ціною власних життів, наражаючись на ризик, 6-та медична сотня Самооборони Майдану надавала допомогу пораненим.

Протягом 18–20 лютого загалом загинули 77 євромайданівців, понад 700 зазнали поранень. А за весь час Революції постраждали 3,5 тисячі мирних громадян. Більше ста було вбито або загинуло від ран. Згодом їх назвали «Небесною сотнею».

Після кривавого розстрілу Майдану від режиму Януковича відвернулися навіть деякі його прихильники. Увечері 20 лютого Верховна Рада 236 голосами (за необхідних 226) засудила насильство, що призвело до загибелі мирних громадян, заборонила використання зброї силовими підрозділами та зобов'язала їх повернутися до місць розташування.

Наступного дня на переговорах з опозицією за участі міністрів закордонних справ Німеччини, Польщі та Франції Янукович згодився упродовж 48 годин обмежити права президента, повернувши редакцію Конституції, яка діяла на час його обрання, та не пізніше грудня 2014 р. провести дострокові президентські вибори.

Проте того ж вечора Янукович утік, порушивши щойно укладені домовленості й не підписавши зміни до Конституції. Ще раніше повтікали до Росії та Білорусі його поплічники. Ті, що лишилися, почали зрікатися і всіляко звинувачувати Януковича у вбивствах, крадіжках, корупції та деспотизмі.

Квіти вдячності загиблим на майдані Незалежності

Янукович від'їжджав поспіхом, залишивши у своїй резиденції в Межигір'ї безліч коштовностей та документів із записами про отримані хабарі. Ще більше йому вдалося вивезти з собою. У зв'язку з втечею Януковича Верховна Рада конституційною більшістю народних депутатів визнала, що він самоусунувся з посади Президента України, та відновила дію Конституції у редакції 2004 р., яка обмежувала права президента. У лютому 2015 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про позбавлення Віктора Януковича звання Президента України».

Спочатку Янукович попрямував до Харкова, а потім, побачивши деморалізацію своїх прихильників, потайки втік до Криму, звідки був вивезений російськими спецслужбами до Росії. Незабаром Кремль почав використовувати заяви Януковича для виправдання агресії проти України.

У подіях Євромайдану в Києві взяло участь 5 % населення країни, в інших містах і селах — 6 %, ще 9 % населення допомагали мітингувальникам харчами, речами, грішми тощо. Майдан став явищем небаченого масштабу. Кожен п'ятий дорослий громадянин України, або майже 10 мільйонів, безпосередньо чи опосередковано брали участь у подіях Майдану (за даними соціологів Фонду «Демократичні ініціативи»).

«Українці практично голіруч змусили відступити “Беркут”, з гідною великих народів холоднокровністю завдали історичної поразки тиранії, і тому не просто європейці, а кращі з європейців, європейці не тільки з історії, а й за пролитою кров’ю».

*Французький філософ Бернар Анрі-Леві,
5 березня 2014 р.*

Здобутками Революції Гідності стали:

- зростання самоповаги, патріотизму та солідарності громадян України. Майдан продемонстрував здатність українців до самоорганізації, взаємодопомоги та самопожертви, виявив, що для наших співгромадян, незалежно від регіону проживання, етнічної належності та мови, важливими цінностями є свобода, людська гідність, право вибирати свою долю;
- відновлення основних громадянських свобод, порушених «диктаторськими законами»;
- припинення визискування ресурсів країни кланом Януковича;
- відновлення можливостей для реформування країни;
- відновлення руху України до Європи;
- становлення України у світовій громадській думці як держави з власною самобутністю, історією та гідністю;
- збереження державного суверенітету України.

4. Загарбання Криму Росією

Російське керівництво сприйняло перемогу Майдану і втечу Януковича як власну катастрофу. Плани поглинути Україну і використати її ресурси для потреб Росії зазнали краху. Успішна модернізація України ставила б хрест на імперських амбіціях Росії, демонструвала неефективність її суспільно-політичного режиму порівняно з європейським. Тому Кремль вирішив задіяти заздалегідь розроблений план військової окупації Криму. Метою було, з одного боку, загарбавши чужу територію, домогтися підтримки шовіністичної частини населення Росії та відвернути увагу російського суспільства від власної корупції, неефективності, бідності та приниження російського населення, а з іншого — «покарати»

Україну за Революцію, принизити її, підірвати життєздатність та, врешті-решт, підкорити.

Заздалегідь до Криму було надіслано додаткові спецпідрозділи російських військ та численних членів російських націоналістичних організацій. Безпосередньо на мітингу в Севастополі «мером» без виборів було проголошено громадянина Росії. Проте в Сімферополі мітинг кримських татар за єдність з Україною виявився більш масовим за виступ сепаратистів, і севастопольський сценарій втілити не вдалося.

У ніч на 27 лютого 2014 р. військовими без розпізнавальних знаків були захоплені будівлі парламенту та уряду Криму, над якими вивісили прапор Росії. Російських військових назвали «зеленими чоловічками», оскільки вони були вдягнені у зеленого кольору однострої без розпізнавальних знаків. Під дулами автоматів нападники зібрали кримських депутатів на засідання парламенту Автономної Республіки Крим. Окупанти заявили, що більшість депутатів нібито проголосувала за проведення «референдуму», проте незалежних підтверджень цьому й досі не існує.

Російська агресія спочатку була названа «гібридною війною», з огляду на відмову Росії визнавати свою участь та широке використання невоєнних засобів агресії — пропаганди, агентури тощо.

1 березня Державна дума Росії дала санкцію на військову агресію проти України. Ще до цього російські війська почали блокувати українські військові підрозділи Криму, дороги та інші стратегічно важливі об'єкти. Путін намагався ввести світову спільноту в оману, заявляючи, що російські війська не причетні до подій на півострові, а озброєння і амуніцію нападники «купили у воєнторзі». Лише за рік потому він зізнався, що в Криму діяли російські військові. 18 березня під час одного з нападів на українську військову частину в Сімферополі було вбито українського військового, ще двоє зазнали поранень. Загалом під час атаки на Крим було поранено десятки українських вояків.

Українські військові частини мали вказівку проявляти витримку й утримувати зайняті позиції. За часів президентства Януковича Збройні Сили України систематично недофінансовувалися, військова служба стала неprestижною, майно, земля і зброя військових частин продавалися чи розкрадалися. У той же час боєздатність українських частин на півострові була ослаблена зрадою, деякі військові перейшли на службу до окупантів або звільнилися. Попри це частина українських військових все ж залишилася вірною присязі й вирушила на материкову Україну.

16 березня в Криму відбувся незаконний «референдум», за результатами якого було оголошено, що нібито 97 % учасників «проголосували» за входження до складу Росії. Це була явна фальсифікація. Більшість

«Зелені чоловічки» — російські окупанти в Криму
(фото Reuters)

із 300 тисяч кримських татар та понад 700 тисяч українців Криму не хотіли приєднання до Росії. Протягом року після окупації понад 20 тисяч кримчан виїхали з Криму до материкової частини України.

Після анексії у Криму відбулося стрімке згорання громадянських свобод. Насамперед, це стосувалося етнічних українців та кримських татар. Мирних активістів почали кидати до в'язниці, деяких було викрадено або вбито. Півострів стикнувся з низкою економічних проблем, оскільки залежав від українських транспорту, енергопостачання, харчів, а також через санкції. Росія постала перед світом як країна-агресор. Генеральна асамблея ООН підтримала територіальну цілісність України та визнала Крим і Севастополь територією України. Через анексію Криму Росія потрапила під санкції з боку США, держав ЄС, Японії, Австралії та інших країн.

5. Агресія Росії проти України

Росія мала на меті загарбати стільки території, скільки зможе. Гаслами «Новоросії» та «русского мира», що їх підняла російська пропаганда, намагалися виправдати агресію проти українського народу, позбавлення його права на власну державу, культуру, історію. Більша частина земель, які в Росії шовіністи називали «Новоросією», історично належала до Київського князівства та Війська Запорозького, а їхні сучасні мешканці, за соціологічними опитуваннями, у переважній більшості вважають Україну своєю Батьківщиною і не прагнуть відокремлюватися. Розраховуючи, що все піде, як при загарбанні Криму, Путін прорахувався щодо неготовності українців захищати рідну землю.

У березні проросійські сепаратисти за підтримки російських спецслужб почали вуличні акції на Донбасі та в деяких інших регіонах під гаслами приєднання до «Митного союзу», «федералізації» тощо.

Як і під час Другої світової війни, знайшлися такі, які стали колаборантами, тобто зрадниками своєї країни, співпрацюючи із загарбниками. Чимало людей накликали біду на свій край, перебуваючи під впливом російської пропаганди. Деякі зраджували свою країну, розраховуючи на більші соціальні виплати у разі окупації Росією. Інші сподівалися, що переворот винесе їх нагору і дасть змогу безкарно грабувати та займатися мародерством. Натомість ядро сепаратистів становили російські агенти.

Завдяки діям правоохоронців, місцевих політичних діячів, підприємців та громадських активістів російські плани з роздмухування сепаратизму провалилися на Харківщині, Дніпропетровщині, Запоріжжі, Херсонщині, Миколаївщині, Одещині.

Проте починаючи з березня 2014 р., проросійські бойовики захопили деякі державні установи Донецька, Луганська та інших міст Донбасу. Почався терор і вбивства прихильників єдиної України. Сепаратисти проголошували самозвані «республіки», маючи щонайбільше по кілька тисяч прибічників на вулицях. На Донеччину й Луганщину безперешкодно прибували загони російських диверсантів, оскільки кордон не було перекрито.

У середині квітня загін озброєних російських терористів під керівництвом офіцера російської розвідки захопив м. Слов'янськ та довколишні території. Тут, як і в Донецьку та Луганську, почалися вбивства українських патріотів. Одними з перших терористи закатували студентів та депутата Горлівської міськради Володимира Рибак за його намір зберегти український прапор над міською радою. Невдовзі терор став масовим.

Захоплення будівлі Служби безпеки України в Луганській області

Проросійські терористи вбили тисячі людей, розграбували державне і приватне майно, тисячі місцевих мешканців зникли безвісти або пройшли через катівні. Натомість у Харкові завдяки своєчасним і рішучим діям правоохоронців вдалося швидко впоратися із сепаратистами.

У відповідь на терор Україна розпочала Антитерористичну операцію (АТО), яка фактично стала російсько-українською війною.

Українській армії довелося відновлювати свою боєздатність безпосередньо в ході бойових дій. У середині квітня українські десантники звільнили від ворога аеродром міста Краматорська й гору Карачун, звідки почалося визволення краю. Проте на підмогу терористам стали надходити нові сили з Росії, озброєні танками, бронемашинами, системами протиповітряної оборони та іншим важким озброєнням.

У квітні 2014 р. Росія разом із США, ЄС і Україною підписала в Женеві угоду, за якою бойовики були зобов'язані роззброїтися і звільнити захоплені приміщення в обмін на амністію. Однак Путін знехтував виконанням цієї угоди.

У травні сепаратисти інсценували незаконні «референдуми» щодо «незалежності» самопроголошених «Луганської народної республіки» (ЛНР) і «Донецької народної республіки» (ДНР). У захоплених містах влаштовувалися поодинокі дільниці для голосування, біля яких збиралися черги, аби забезпечити необхідну пропагандистську «картинку»

Мітинг на підтримку єдності України
у Донецьку, березень 2014 р.
(фото twitter EuroMaidanPR)

для російських ЗМІ про начебто масову підтримку сепаратистів місцевим населенням. Бюлетені для «референдумів» були розмножені на копіювальній техніці, що унеможливило будь-який контроль. Самі сепаратисти змушені були заявляти, що ці референдуми не означають відокремлення від України, оскільки більшість мешканців Донбасу, за всіма соціологічними даними, не підтримувала таких дій.

Наприкінці травня «ЛНР» та «ДНР» підписали угоду про утворення «союзу республік “Новоросія”». Проте цей вигаданий у Москві мертвонароджений проект не прижився, адже в історичній пам’яті місцевого населення жодної «Новоросії» не було.

На початку травня 2014 р. в Одесі проросійські бойовики, озброєні автоматами і пістолетами, напали на численний мирний проукраїнський мітинг, застреливши кількох його учасників. Від обурених демонстрантів проросійські активісти сховалися в міському Будинку профспілок. Полетіли «коктейлі Молотова», від яких зайнялися спочатку входні двері, а згодом і вся будівля. Унаслідок розстрілів проукраїнських мирних демонстрантів та пожежі, що спалахнула в Будинку профспілок, загинуло понад сорок осіб.

Українські бійці встановлюють прапор України на міськраді визволеного Слов'янська, липень 2014 р.
(фото В. Ковальова «Народна армія»)

Тим часом українська влада повсякчас демонструвала готовність до політичного врегулювання. Президент України Петро Порошенко, обраний на позачергових виборах у травні 2014 р., неодноразово виступав з мирними пропозиціями, оголошував одностороннє перемир'я. Проте бойовики продовжували напади включно з атаками з використанням протиповітряних засобів на українські літаки та вертольоти.

У червні українським військам вдалося завдати низку поразок російським найманцям під Красним Лиманом, Ямполем і Миколаївкою. Російські військові та місцеві зрадники, які раніше обіцяли «перетворити Слов'янськ на Сталінград», утекли. Частина з них, яка пересувалася танками, була знищена, а решті, що їхала цивільними автомобілями, вдалося дістатися Донецька. Українські війська визволили Слов'янськ та інші міста з мінімальними втратами для цивільної інфраструктури. Одразу у звільнені міста була завезена гуманітарна допомога мирному населенню.

Визволені українськими військовими Слов'янськ, Краматорськ, Маріуполь та інші міста лишилися переважно неушкодженими, на відміну

Український боєць вітає дитину у визволеному Слов'янську, липень 2014 р.
(фото В. Ковальова, «Народна армія»)

від загарбаних російськими військами й найманцями Дебальцевого, Вуглегірська та ін.

Українські війська дотримувалися наказу під час визволення загарбаних територій максимально уникати жертв серед мирного населення. Натомість проросійські бойовики обстрілювали артилерією та системами залпового вогню не тільки українських військових, а й мирні міста і села Донбасу, що залишилися під контролем українського уряду. Окрім того, окремі російські терористи здійснювали обстріли населених пунктів, що перебували під їхнім власним контролем, вочевидь, з метою залякати мирне населення, паралізувати його волю до опору та звинуватити Україну.

Українська армія і добровольчі підрозділи набиралися бойового досвіду. У середині червня від російських терористів було звільнено велике приморське місто Маріуполь. Територія, контрольована сепаратистами, невпинно звужувалася.

Ватажок російських терористів у Слов'янську заявив, що лише під його командуванням було 5,5 тисяч бойовиків, а загалом, за даними самих терористів, лише за півроку через їхні формування пройшло понад 35 тисяч російських «добровольців», не рахуючи місцевих колаборантів. Попри

Уламки малайзійського «Боїнга»
(фото агенції «Франс Прес»)

це проросійські сепаратисти продовжували закликати Путіна до відкритого вторгнення в Україну.

Агресія проти України супроводжувалася небачено безсоромною брехнею в російських ЗМІ. Аби збуджувати ненависть до українців, вони повідомляли вигадані історії про «розп'ятого хлопчика», про «рабів», яких нібито мали давати кожному українському бійцю, про пташок снігурів, яких нібито знищували українські школярі, та інші нісенітниці; цинічно використовували для своїх зйомок хворих дітей, підтасування відеокадрів тощо.

У липні українські війська здійснили спробу відсікти захоплені терористами території від російського кордону, аби припинити надходження з Росії військової техніки та бойовиків. Проте у зв'язку з масованими обстрілами артилерією та залповими системами з території самої Росії українські частини змушені були припинити ці спроби.

17 липня проросійські терористи, серед яких, імовірно, були російські військові, з російського комплексу протиповітряної оборони збили над українським Донбасом цивільний малайзійський літак «Боїнг» із майже трьомастами людьми на борту. Ця подія викликала шок у світі та нові санкції проти Росії з боку США, ЄС та їхніх союзників.

На середину серпня 2014 року територія, контрольована терористами, зменшилася втричі. За зізнаннями ватажків бойовиків, їм до поразки лишалися один-два тижні.

Путін боявся краху своїх маріонеток, що міг підважити його власні позиції в Росії. Із середини серпня, на додачу до тих російських підрозділів, що вже були в Україні, почалося масоване вторгнення російських військових у тил українській армії. У Росії їх лицемірно називали «відпускниками», тобто нібито під час відпусток вони приїхали на важкій військовій техніці — з танками, гарматами, зенітними комплексами — воювати проти України. А цю важку зброю, мовляв, вони купили «у воєнторзі».

У важких боях частина українських військ була заблокована під містом Іловайськом. Попри обіцянки, надані російськими офіцерами та Путіним, щодо виходу українських військових з оточення зі зброєю, обидві колони військ були розстріляні російською артилерією. Кількасот українських бійців загинули, ще кількасот потрапили в полон, де вони зазнали нелюдського поводження.

Натомість на інших ділянках наступ російської армії було відбито. У Маріуполі місцеві мешканці прискорено будували укріплення для українських бійців, які захищали місто.

У вересні в м. Мінськ (Білорусь) Україна, Росія і Організація з безпеки і співробітництва Європи (ОБСЄ) уклали угоди, за якими сторони мали припинити вогонь, відвести важку зброю від лінії вогню та передати контроль за українсько-російським кордоном Україні. Після складних переговорів центральна влада України зголосилася надати частинам Донецької і Луганської областей, які опинилися під контролем російських сил, широке самоврядування. Однак і цього разу Росія порушила угоду.

На український Донбас було введено тисячі одиниць російської військової техніки, що дозволило організувати низку атак на кількох напрямках. Попри чергову мирну угоду, укладену в лютому 2015 р., російські війська атакували українські позиції біля містечка Дебальцевого. Метою було оточити і взяти в полон українських солдат, аби деморалізувати українське суспільство та викликати внутрішні збурення. Проте українські підрозділи відступили з Дебальцевого, завдавши бойовикам, за свідченням одного з ватажків сепаратистів, «колосальних втрат».

Попри мирні угоди Росія через своїх агентів продовжувала терористичні акції та диверсії на території України. Російські агенти підривали залізничні колії, офіси державних установ, волонтерських організацій, а також помешкання звичайних людей, намагаючись створити атмосферу страху і невпевненості в суспільстві.

На мітингу в підтримку територіальної цілісності України
(фото з твіттеру інформаційної агенції «Новини Донбасу»)

Війна тяжко позначилася на долях мільйонів українців. Існує небагато держав у сучасній історії, які пройшли такі випробування. Загинули тисячі цивільних і військових. За оцінками ООН, на початок 2015 р. кількість переміщених осіб в Україні досягла понад 1 млн.

Ще в травні 2014 р. терористи вперше спробували захопити Донецький аеропорт, але з великими втратами були вибиті українськими бійцями. Вороги, а згодом і самі українці за незламність почали називати вояків з Донецького аеропорту «кіборгами». Аеропорт, хоч і був вщент зруйнований і залишений українськими бійцями в січні 2015 р., став ще одним символом мужності українських воїнів.

«Попереду мене на касі дівчинка років семи купує пачку недорогого печива, розплачуючись монетками і купюрами по 1–2 грн. Розрахувавшись, вона підходить до лотка, що стоїть поруч, де всі бажаючі збирають для солдатів хто що може, і залишає в ньому печиво та листок А4 з малюнком. На малюнку дитина з кульками і чоловік тримає дитину за руку, квіточки, будиночок, сонце — ну як на всіх дитячих картинках. Поклала вона це і пішла до виходу. Виявилось, живе в сусідньому будинку, вийшла гуляти. Зайшла в магазин купити печиво, бо її тато його дуже любить. Мама їй дає гроші, а вона їх збирає і кілька разів на тиждень купує печиво. Без зайвої думки кажу їй: “Твій тато, напевно, військовий, йому обов’язково передадуть печиво і він зрадіє”. Відповідає: “Тата забрали на війну і його вбили там, а печиво і мій малюнок для інших тат, які ще живі”... Все обірвалося. Дівчинку звати Ліля, мама Яна, тата звали Міша, йому було 27 років».

Микола Сербин, киянин

Під час війни відродилися самоповага, кращі героїчні військові традиції українського народу та готовність людей усіляко підтримувати свою країну: особистою збройною участю, волонтерською працею, грішми, майном. Навіть діти надсилали захисникам Вітчизни заощаджені чи накопичені гроші, свої малюнки та листи підтримки. Волонтерський рух для допомоги армії та постраждалим цивільним досяг в Україні небувалих для сучасної Європи масштабів.

Стойкість і мужність української армії, інших силових структур та підтримка їх народом стали основними чинниками, які поряд із тиском Заходу змушували Росію йти на «заморожування» агресії.

Руїни Донецького аеропорту (фото AFP)

Всупереч ворожим підступам і пропаганді, в Україні зміцнилася національна єдність. У питаннях захисту країни люди не розділяли ні мова, ні релігія, ні етнічна приналежність. Попри жертви та економічні проблеми багато людей усвідомили цінність власної держави й армії для захисту життя.

Мужній опір українців змусив розвинуті країни світу нарощувати міжнародний тиск на Росію, внаслідок чого вже за півроку російська економіка увійшла в глибоку кризу. У Європі та світі почалося усвідомлення загрози світовому порядку від російської агресії, важливість міжнародної солідарності з Україною в її боротьбі за незалежність. Українці своєю кров'ю платили за європейські цінності свободи.

6. Політичне утвердження України

Переможцем дострокових президентських виборів, що відбулися 25 травня 2014 р., став Петро Порошенко. Він отримав 54 % голосів і переміг у першому турі в усіх регіонах країни, де відбувалися вибори (в Автономній Республіці Крим і м. Севастополь, окупованих Росією, провести вибори було неможливо). Щоб оновити всі гілки влади, президент ухвалив рішення про дострокові парламентські вибори. До нової

Українські солдати (фото Івана Яснія)

Верховної Ради переобрали лише 62 з тих, які голосували за «диктаторські закони» 16 січня. Понад половина народних депутатів була обрана до парламенту вперше.

У результаті виборів до Верховної Ради 26 жовтня 2014 р. 150 місць із 422 отримав Блок Петра Порошенка, 82 — «Народний фронт», 31 — Об'єднання «Самопоміч», Радикальна партія Олега Ляшка — 22, і 19 — Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина». Ці фракції сформували уряд і зобов'язалися здійснювати реформи.

Обрання нових органів влади стало важливим досягненням України. Всупереч воєнним діям, світ визнав вибори вільними і демократичними. Не менш важливим завданням відтоді стало проведення назрілих реформ. Економіка країни зазнала сильного удару внаслідок тотальної корупції режиму Януковича та російської агресії. Однак, на відміну від початку 1990-х, країни Заходу виявили готовність надати економічну підтримку Україні, а більшість українців розуміють необхідність реформ, вимагають їх проведення й беруть участь у їх здійсненні.

Навчальне видання

**Палій Олександр
Головко Володимир
Черевко Оксана
Янішевський Сергій**

РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ 2013-2014 рр. ТА АГРЕСІЯ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Навчально-методичний посібник

*За загальною редакцією
кандидата історичних наук
Павла Полянського*

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

За достовірність поданих матеріалів відповідають автори

Видання підготовлене до друку в НМЦ видавничої діяльності
Київського університету імені Бориса Грінченка

Завідувач НМЦ видавничої діяльності *М.М. Прядко*
Відповідальна за випуск *А.М. Даниленко*
Над виданням працювали: *Л.В. Потравка,*
Т.В. Нестерова, О.Д. Ткаченко

Поліграфічна група: *А.А. Богадельна, Д.Я. Ярошенко,*
О.М. Дзень, Г.О. Бочарник, В.В. Василенко

Підписано до друку 19.05.2015 р. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 2,1. Обл.-вид. арк. 1,66. Наклад 300 пр. Зам. № 5-072.

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи Серія ДК № 4013 від 17.03.2011 р.

Попередження! Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена на будь-яких носіях, розміщена в мережі Інтернет без письмового дозволу Київського університету імені Бориса Грінченка й авторів. Порушення закону призводить до адміністративної, кримінальної відповідальності.